

Adam Michałek

„Religia w stosunkach międzynarodowych. 10-lecie współpracy Instytutu Sto - sunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego ze Zgromadzeniem Słowa Bożego (SVD)”, Anna M. Solarz, red. naukowa Hanna Schreiber, Warszawa 2012 : [recenzja]

Nurt SVD 47/1 (133), 259-264

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Recenzja

Anna M. Solarz, Hanna Schreiber (red. naukowa), *Religia w stosunkach międzynarodowych. 10-lecie współpracy Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego ze Zgromadzeniem Słowa Bożego (SVD)*, wyd. I, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, 535 s., ISBN 978-83-235-0827-4

Dziesięciolecie przyjaźni naukowej Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego (ISM UW) z misjonarzami werbistami (SVD) jest wyrazem wspólnego zainteresowania wzrostem znaczenia religii w relacjach międzynarodowych. Jak wykazali to czołowi politolodzy i teoretycy cywilizacji, Gilles Kepel¹ i Samuel P. Huntington², w zderzeniu cywilizacji – będącej skutkiem globalizacji i ujednoczenia lokalnych kultur – istotną rolę odgrywa religia. Opublikowana w 2012 roku książka *Religia w Stosunkach międzynarodowych* stanowi jubileuszowe podsumowanie dziesięcioletniej wymiany naukowej badaczy ISM UW i księży werbistów na temat funkcji religii w relacjach międzynarodowych. Zamieszczone w omawianej pozycji teksty powstały przede wszystkim na podstawie referatów wygłoszonych na dziesiątej ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej przez obydwie instytucje w domu misyjnym księży werbistów w Nysie w dniach 16-19 czerwca 2010 roku; inne teksty stanowią uzupełnienie materiałów pokonferencyjnych. W tym jubileuszowym spotkaniu udział wzięło eminentne gremium specjalistów z kilkunastu polskich ośrodków – politolodzy, socjologowie, antropologowie, kulturoznawcy i teolodzy. Charakterystykę uczestników jubileuszowego spotkania, jak również syntetyczną prezentację opublikowanego dzieła zawdzięczamy *Wprowadzeniu* pióra Anny M. Solarz i Hanny Schreiber (s. 9-15). Godnym podkreślenia jest fakt, że autorki są nie tylko rzeczoznawcami i świadkami obustronnej wymiany naukowej, ale – sam czytelnik to przyzna – posiadają lekkie pióro.

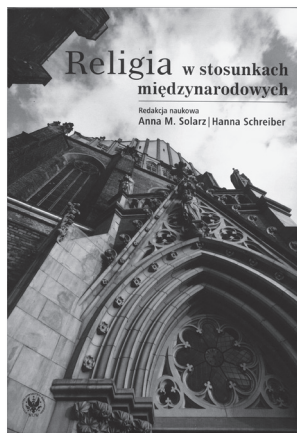
¹ *Revanche de Dieu : chrétiens, juifs et musulmans à la reconquête du monde*, Éditions du Seuil, Paris 1991, 282 s. [wydanie polskie: *Zemsta Boga: religijna rekonkwista świata*, tłum. A. Adamczak, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2010, 318 s.].

² *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone, New York-London 1996, 367 s. [wydanie polskie: *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, tłum. H. Jankowska, Wydawnictwo Muza, Warszawa 1997, 538 s.].

Jak doszło do spotkania ludzi i idei, w wyniku którego zawiązała się wieloletnia współpraca naukowa misjonarzy werbiistów i warszawskiego środowiska akademickiego? Wyczerpującą odpowiedź na to fundamentalne pytanie znajdujemy w części wprowadzającej jubileuszowej publikacji, tzn. w tekstach prof. Leonarda Łukaszuka i prof. Jacka Jana Pawlika SVD.

Pochylając się nad *osiągnięciami naukowo-badawczymi 10-letniej współpracy ISM UW z instytucjami werbiistowskimi* (s. 17-34), prof. L. Łukaszuk jawi się przede wszystkim jako współinicjator projektu wymiany naukowej pomiędzy wymienionymi podmiotami. Pomysłodawcą i inicjatorem spotkań instytucji werbiistowskich i ISM był o. dr Eugeniusz Śliwka SVD³. Prof. L. Łukaszuk, który z wielkim zainteresowaniem odniósł się do pomysłu o. Śliwki, zarekomendował ideę ówczesnego przełożonego księży werbiistów Dyrekcji ISM UW – prof. Edward Haliżak przyjął ofertę. Pierwsza wspólna konferencja naukowa odbyła się w ośrodku księży werbiistów „Bursztyn” w Krynicy Morskiej (4-6 czerwca 2001) i zatytułowana została: *Problemy społeczno-religijne świata na progu trzeciego tysiąclecia*. Prof. L. Łukaszuk zaświadcza, że „już od początku te wspólne konferencje były bogate tematycznie, niekiedy wypowiadało się na nich kilkunastu referujących (...); ich popularność rosła, co przyciągało do udziału w nich nawet kilkudziesięciu panelistów” (s. 18). Dorobek intelektualny poszczególnych konferencji jest upowszechniany w postaci publikacji książkowych (zob. przyp. 12, s. 19) i w procesie dydaktyki akademickiej. Natomiast szczegółowe sprawozdania ze wspólnie organizowanych spotkań są od 2001 roku systematycznie publikowane na łamach kwartalnika ISM UW „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”; są również odnotowane w biuletynach werbiistowskich, zwłaszcza w półroczniku misjologiczno-religioznawczym „Nurt SVD”.

W drugiej części artykułu prof. L. Łukaszuk podejmuje ambitną próbę tematycznego usystematyzowania konferencji według dwóch głównych obszarów badawczych: *Główne problemy współczesnego świata* (s. 20-26) oraz *Kontynenty i regiony – specyfika cywilizacyjna i kulturowa* (s. 26-30). Ten wprowadzający i kluczowy dla całego dzieła artykuł

³ Wyższy przełożony zakonny (prowincjał księży werbiistów) w latach 1998-2001.

kończy punkt podsumowujący: *Osiągnięcia naukowo-badawcze – próba bilansu* (s. 30-34). Dorobek naukowy dziesięciu lat współpracy instytucji werbistowskich z ISM UW jest cennym wkładem w pluridyscyplinarne badania relacji międzynarodowych. Jak zauważa prof. L. Łukaszuk, po blisko trzydziestu latach przerwy (ok. 1980-2010), w zainteresowaniach badaczy pojawił się temat obecności czynnika religijnego w stosunkach międzynarodowych.

Po śmierci o. E. Śliwki kontynuatorem idei współpracy naukowej ze strony werbistów został o. prof. J.J. Pawlik SVD, który, tytułem wprowadzenia do jubileuszowej publikacji, nakreśla naukowy charyzmat Zgromadzenia Słowa Bożego (s. 35-47).

Książka dzieli się na pięć części według następujących bloków tematycznych:

I. *Religia w epoce „zderzenia cywilizacji”* (s. 49-134); II. *Religia i funkcjonowanie współczesnych stosunków międzynarodowych* (s. 135-207); III. *Religia i kwestie tożsamości* (s. 209-310); IV. *Religie i kwestie społeczno-ekonomiczne* (s. 313-418); V. *Religia i kwestie prawno-polityczne* (s. 421-513). Krótki rozdział: *Głos w dyskusji* (s. 515-525) zamyka jubileuszowe dzieło. *Noty o autorach* oraz *Indeks osób* pełnią rolę przewodnika po książce liczącej 535 stron.

Otwierając część pierwszą, Hanna Schreiber w swoim artykule zwraca uwagę na religię będącą elementem „zwrotu kulturowego” (*cultural turn*) w naukach humanistycznych i społeczno-politycznych. Procesy globalizacyjne wymusiły – również na naukach humanistycznych – interdyscyplinarne badanie współczesnej rzeczywistości (s. 55). Nie można mówić dziś o kulturze nie mówiąc o religii. Przeżywając obecnie swój najlepszy i najgorszy moment, religia jawi się jako „kultura w pigułce” albo „soczewka kultury” mająca przesądzić o wszystkim. Powrześnieowy dyskurs (po 11 września 2001) przywrócił religię polityce w „globalnej wiosce” (s. 67).

Małgorzata Zachara zastanawia się nad funkcjonowaniem religii w nowych warunkach. W obszarze spraw międzynarodowych dokonał się powrót religii ze sfery prywatnej do sfery publicznej. W ponowoczesnym społeczeństwie poszukiwanie nowych form duchowości stanowi jedną z ambicji konsumpcyjnego stylu życia (s. 78). Zasięg religijnej globalnej wioski ciągle się rozszerza – przykład Amiszów uciekających się do usług Internetu jest tego wymownym przykładem (s. 83).

Oryginalne studium „umediálnionego” oblicza religii za sprawą globalizacji przeprowadza Alicja Fijałkowska. Korzystanie z dośrodków nowoczesnych technologii stało się zwyczajnym środkiem działalności misjonarskiej. Neozielonoświątkowi teleewangelici

w Stanach Zjednoczonych czy telekaszodzieje w Ameryce Łacińskiej, wzorujący się na gwiazdach telewizji spotykają się z ogromnym zainteresowaniem wiernych (s. 93-100). Wymierny staje się również wpływ „elektronicznych Kościołów” na kręgi polityków i innych decydentów. Czy mass media stają się nową hierarchią Kościołów?

Zamykając pierwszą część, Mariusz Węgrzyn przeprowadza wywody na temat wpływu religii na amerykańską tożsamość (*collective identity*) oraz politykę zagraniczną pierwszej potęgi świata. Ameryka jest krajem emigrantów pochodzących z różnych stron świata. Dzięki czemu Stany są „Zjednoczone”? Jedność Ameryki budują dwa elementy: ideowe *freedom* i ekonomiczne *opportunity* osadzone w religii – „purytańskiej reformacji angielskiej reformacji” (s. 122-125). *In God We Trust* – brzmi narodowe motto umieszczone na dolarach. Religia nadała amerykańskiej tożsamości przekonanie o wyjątkowości (ekscepcjonalizm) i jej misji w świecie.

Artykuł wprowadzający do drugiej części – pióra Joanny Kulskiej – poświęcony jest dyplomacji opartej na wierze (s. 137-154). Autorka zauważa, że w polityce międzynarodowej religia odgrywa rolę zarówno pozytywną (siła pojednawcza), jak i negatywną (generator konfliktów). Czy możliwe jest zjednoczenie misji realizowanej przez różne tradycje religijne dla ustabilizowania tworzącego się porządku międzynarodowego?

W kolejnych artykułach drugiej części przedmiotem badań jest potencjał funkcjonalny religii oraz jego praktyczna aplikacja przez decydentów w stosunkach międzynarodowych. Anna M. Solarz wykazuje permanentną obecność myśli chrześcijańskiego średniowiecza (zwłaszcza Tomasza z Akwinu, Franciszka de Vittorii i Bartolomé de Las Casas) we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Marcin Komosa omawia proces transformacji ustrojowo-systemowej w oparciu o religię na przykładzie Republiki Południowej Afryki, Chile, Argentyny i Polski (s. 178-195). Aleksandra Kusztal natomiast analizuje postawy ruchu eklezjalnego wobec postępującej integracji europejskiej.

Część trzecia książki dotyczy roli religii w samoidentyfikacji określonych grup, ludów czy narodów. Relacje z badań, które podjęli Katarzyna Waszczyńska (na Białorusi), o. Tomasz Szyszka SVD (wśród Indian Ajmara w Boliwii) i Marta Woźniak (wśród wyznawców starożytnych kościołów na Bliskim Wschodzie) – potwierdzają eminentny wpływ religii na samookreślenie poszczególnych grup kulturowych. Problemy te rozważają również Andrzej Szczytycki (podziały religijne na Ukrainie) i Monika Czerniejewska (władza mniejszościowej grupy religijnej w Syrii). Do klasycznego już zagadnienia polityki Izraela

wobec terytoriów okupowanych powraca Marcin Szydzisz; autor analizuje wpływ judaizmu na ewolucję wieloletniego konfliktu na Bliskim Wschodzie. Epizod islamski kończy tę część książki; Jarosław Jarzębek przeprowadza analizę radykalnych ruchów islamskich – egipskiego salafizmu i saudyjskiego wahhabizmu.

W czwartej części zapoznajemy się z tekstami autorów badających wpływ religii na zjawiska natury społeczno-ekonomicznej. Anna Wróbel bada znaczenie czynnika religijnego w dziedzinie handlu międzynarodowego. Autorka wykazuje, że element religijny nie tylko kształtuje poglądy uzasadniające korzyści z handlu międzynarodowego, ale w istotny sposób stymuluje rozwój powiązań handlowych – np. wpływ wypraw krzyżowych na rozwój handlu w XI-XIII wieku (s. 320). Leszek Kasprzyk analizuje zależności między zamożnością, rozwojem cywilizacyjnym a tradycją religijną w Europie. Zaś Adrianna Łukasiewicz studiuje wpływ religii na sytuację społeczno-gospodarczą w strefie islamu. Czy możliwe jest, że Rosyjska Cerkiew Prawosławna wywiera niebanalny wpływ na politykę i ekonomię Federacji Rosyjskiej? Alicja Curanović dowodzi, że „zacieśnienie współpracy między władzą i Cerkwią w sferze publicznej jest pochodną dążenia elit politycznych do ukształtowania nowej narodowej tożsamości z prawosławiem jako jej istotnym komponentem” (s. 377). Łukasz Gołota, konfrontując główne tezy utylitarystycznej filozofii Johna Stuarta Milla z założeniami katolicyzmu, odkrywa symptomy rywalizacji między starą (chrześcijańską) i nową (oświeceniową) religią na Zachodzie. Wnioski autora zachęcają do głębszej analizy tematu: „religia może być użyteczna (...) – należy ją tylko właściwie zaadoptować i zastosować”, ale „niezmiernie trudno zastąpić religię filozofią” (s. 417-418).

Piąta część książki omawia zagadnienia związane z oddziaływaniem religii na fenomeny prawno-polityczne. Kładąc nacisk na „neutralność światopoglądową” państwa, traktat konstytucyjny UE przemilcza historyczną prawdę o chrześcijańskich korzeniach Starego Kontynentu. Zapominając o wartościach religijnych, które tworzyły fundament solidnej Europy, kraje Unii mają dziś problem z wewnętrzną spójnością postaw moralnych. Michał Gierycz zwraca uwagę na sposoby głosowania chadeków w Parlamencie Europejskim w sprawach „etycznie wrażliwych”: finansowanie badań na embrionach, stosunek do aborcji, rezolucje w sprawie homofobii (s. 437-446). Postawę kościołów wobec perspektywy wstąpienia Polski do NATO analizuje Tomasz Dębowski. Wymowna jest tu wypowiedź abp. gen. Sławoja Leszka Głódzia: „NATO nie jest celem, NATO jest tylko środkiem – celem jest suwerenność i niepodległość naszej Ojczyzny” (s. 453-454).

Leonard Łukaszuk pochyla się nad teorią i praktyką prawa islamu. Kolejni autorzy badają związki religii z polityką na kontynencie latinoamerykańskim. O. Janusz Brzozowski SVD przygląda się walce masonerii i Kościoła „o rząd dusz” w Urugwaju. Ryszard Gaj powraca do wybranych aspektów teologii wyzwolenia. Przebogaty materiał pokonferencyjny i artykuły uzupełniające wydania jubileuszowego zamyka tekst ks. Waldemara Cisło i Tomasza M. Korczyńskiego na temat prześladowania chrześcijan we współczesnym świecie. „Co trzy minuty ginie jeden chrześcijanin” (s. 516) tylko dlatego, że jest chrześcijaninem – przypominają autorzy.

Zdaniem redaktorów książki, „prezentowana praca nie wyczerpuje tematu” (s. 14) – skromność tę przyjmujemy z pokorą i cierpliwością, jakiej wymaga uważna lektura 535 stronicowej *summy*. Różnorodność tematyczna, szerokie spektrum badawcze prezentowanych tekstów i konsekwentna interdyscyplinarność ujęć naukowych sprawiają, że prezentowana publikacja staje się nowym kompendium wiedzy o stosunkach międzynarodowych dzisiaj. Serdeczne podziękowanie składamy autorom artykułów. Słowa wdzięczności kierujemy do pomysłodawców i redaktorów jubileuszowej publikacji.

Adam Michałek SVD